

## ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Тиховської Оксани Михайлівни**

«МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ ТА МАГІЧНІ РИТУАЛИ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ  
ЗАКАРПАТТЯ: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика

### *Актуальність теми дослідження*

Актуальність теми дисертаційної праці Тиховської Оксани Михайлівни «Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект» є безсумнівною з багатьох причин. По-перше, у часи зміщення на периферію культурного життя народнопоетичної усної традиції у її класичному розумінні, магічних ритуальних практик в їх первинному функціональному прояві – і поготів – сучасна аналітична фольклористика має опрацьовувати огром фактологічного матеріалу, накопиченого попередниками, щоб об'єктивно оцінити рівень часових модифікацій фольклорного контенту на рівнях і формальному, і, безперечно, змістовому. Такий аналіз із залученням міждисциплінарного методологічного інструментарію може мати певний прогностичний ефект та в прикладному сенсі зможе прислужитися певним орієнтиром для корекції гуманітарної політики в Україні. По-друге, проблематика дисертації О.Тиховської відповідає тенденціям світової науки до глобалізації, пошуку спільних для всього людства культурних та філософських засад, з'ясування та осмислення їхнього консолідуючого значення. Здобутки української фольклористики останніх десятиліть засвідчують формування нових теоретичних підходів до вивчення фольклорних текстів, апробації нових методик фольклористичного аналізу. Цілком можливим і виправданим є використання теорії архетипів із цього погляду. Пошуки смислової валентності та універсальних образів у

фольклорних текстових площинах різних етносів є мейнстрімом культурної антропології.

По-третє, на часі також і загальнонаціональна стратегія «творення» фольклорної мапи України. Тому актуалізація регіонального фольклорного матеріалу приверне увагу до локальної специфіки, водночас і до загальнонаціональних тенденцій фольклорного текстотворення етнографічних груп Закарпаття, а введення в науковий обіг маловідомих фольклорних записів кінця XIX – початку XX століття сприятиме заповненню певної інформаційної лакуни про духовну традицію цього культурного ареалу України. Така панорамна візія розмаїття національної традиційної культури у її поліваріантному регіональному втіленні є значним поступом об'єктивації нематеріальної культурної спадщини українців.

Тему дисертації узгоджено з науковими програмами та навчальними планами кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка та кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Вона відповідає кафедральним темам: «Усна народна словесність у науковому висвітленні: історичний дискурс, жанри, поетика» (номер державної реєстрації – 0116U001696) та «Тенденції розвитку української літератури в загальноєвропейському контексті» (номер державної реєстрації – 0119U101692). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради ДВНЗ «УжНУ» (протокол № 14 від 21 листопада 2017 р.). Тема дисертації уточнена на засідання вченої ради ДВНЗ «УжНУ» (протокол № 4 від 30 червня 2020 р.)

### ***Найбільш істотні наукові результати***

- Питомою рисою дисертаційної праці є її системний, синтетичний характер. Для всебічної обсервації фольклористичної проблематики дослідниця спирається на теоретичні досягнення своїх попередників. Так, продовжуючи наукову традицію М.Сумцова, який обряд розглядав як архаїчний вияв життя, «скелет духовної творчості», отже у міфологічному контексті, а вже потім – у



історико-побутовому, О.Тиховська намагається рухатися у пізнанні предмету дисертації від ритуалу як концентру до вербального його еквівалента, зосереджуючись на ознаках первісного синкретизму народної традиції. Наукові візії дослідницького предмету багато в чому суголосять із пошуковою стратегією вітчизняних учених сьогодення. Так, дослідниця народного епосу Л. Дунаєвська у зіставленні процесів генези легенди і казки звертала увагу на їхню ритуальну закоріненість, оскільки, на переконання української казкознавиці, ритуальність, яка супроводжувала усі етапи діяльності давньої людини в найважливіших життєвих функціях, передбачала магічну практику, породжувала систему проміжних міфологічних елементів, пізніше сублімованих казкою і легендою, – магічні формули: замовляння, загадки тощо. У першому розділі дисертації О. Тиховська здійснює аналіз засадничих наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, на концепційному полі котрих зводить теоретико-методологічні підвалини авторської методологічної стратегії.

- Рухаючись у форваторі тези «міф – вербалізований ритуал / ритуал – драматизований міф» (за Дж. Фрезером), авторка дисертації обирає вивірену стратегію, але не вдається до детального коментування дисертаційного глосарію, а це той головно технічний недохоп, який ускладнює не лише прочитання роботи, а й вносить певну плутанину в категоріальний апарат дослідження. Приміром, слідом за С. Толстою, ми розглядаємо акціональний субтекст складником цілісного утвору – фольклорного тексту. Назва ж дисертації «Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект» вказує на підрядний зв'язок між ритуалом та фольклором. Авторка, звісно, має право обстоювати свою позицію, але це треба робити виразніше. У подальших публікаціях дисертаційного матеріалу радимо більш чітко артикулювати категоріальний апарат дослідження: попри наявну в ньому полісемію визначень, дослідник змушений декларувати певну однозначність у термінологічному параметруванні. Нам здається, що, принаймні, найбільш уживані у праці та засадничі для неї

категорії – такі, як «фольклор», «міф», «обряд», «ритуал», – мають бути прокоментовані авторкою.

- Рецензоване дослідження О.Тиховської сполучає здобутки психології та фольклористики, пов'язаних між собою такою актуальною та важко вирішуваною проблемою, як психологія творчості: його здійснено за допомогою теорії архетипів – однієї з найважливіших складників аналітичної психології швейцарського вченого К. Юнга. Залучаючи міждисциплінарний науковий інструментарій (методи літературознавства, соціології, культурної антропології, етнопсихології) для глибинного аналітичного зондажу проблеми, авторка потверджує фольклористку як інтегративну людиноцентричну науку про народні знання та колективний досвід, перевірений поколіннями. Водночас такий методологічний плюралізм інколи призводить до зміщення акцентів предмету студіювання в іншу площину, зокрема – психології.

- У пошуках точок смислової валентності творів, які належать до різних жанрово-тематичних груп, яким властиві відмінні родо-видові ознаки, варіантні парадигми, О. Тиховська їх віднаходить у «метамові», тобто своєрідних, за її визначенням, ключах «до встановлення метафоричного зв'язку між свідомістю й несвідомим», а міфологічні образи, мотиви, символи, магичні ритуали розглядає як «психологічне підґрунтя сприйняття людиною реальності та свого місця у світі»(с.42).

- У дисертації розглядається міф, радше, як семіотичний фундамент організації смислів фольклорного тексту за допомогою знаків, а не як іманентна властивість людської свідомості. Авторка наукової праці на багатому фактологічному матеріалі Закарпаття та інших теренів України доводить, що «міфологічні оповіді та магичні ритуали значно більшою мірою використовують метафоричне та метонімічне мовлення»(с.48), а чинником творення культурних універсалій є, на переконання авторки, психологічний складник, який «визначає окремі специфічні риси духів та демонів у фольклорі різних народів»(с.66).



- Важливі спостереження О.М.Тиховської щодо народних уявлень про хронотоп магічного ритуалу, де локуси «межа»/«готар», «перехрестя» та час доби (північ) чи новоліття мислилися найбільш продуктивними (с.476).
- Дисертаційна праця О.Тиховської актуалізує фольклорний фактаж, зібраний у різний час на теренах Закарпаття та його пограниччі (зокрема, фольклорний набуток Ф. Потушняка), та здійснює його аналітику.
- Важливим аспектом дослідницької праці дисертантки є виявлення нею, систематизація, едіція та уведення в науковий обіг раритетних фольклорних матеріалів, публікованих в регіональній пресі малим накладом.

Зміст рецензованої представленої до захисту дисертації свідчить про те, що дослідження науково виважене і має практичне значення, може успішно використовуватися у подальших студіях; воно повноцінно апробоване на всеукраїнських та міжнародних конференціях, а також викладене у значній кількості публікацій. Аналіз і спостереження авторки дисертаційної роботи по-науковому глибокі, висновки аргументовані і не викликають застережень. Вони свідчать про успішне досягнення п. Оксаною мети дослідження, а також про її вагомий внесок у розвиток сучасної фольклористики.

***Нові факти, отримані дисертанткою; та значення для науки і практики отриманих результатів***

Найвагомішими здобутками рецензованої праці є:

- міждисциплінарне вивчення на рівнях діахронії та синхронії фольклору Закарпаття як комплексу традиційних знань та ритуальних магічних практик, де збереглися міфологічні уявлення українців;
- авторкою дисертації пояснюється спорідненість сюжетів світових міфів з їхньою архетипною основою: у них «відображається символічний сценарій появи індивідуальної свідомості (створення внутрішнього світу людини)».

- О.Тиховська довела: попри те, що релікти космогонічних міфів найкраще збереглися в Карпатському регіоні, вони не позначені регіональною специфікою (с.472);
- спираючись на міфологічні релікти, збережені в чарівному епосі, архаїчній колядці та Великодньому ритуалі, зокрема, з теренів закарпатського культурного ареалу, авторка дисертації стверджує поширення на цих землях універсального міфологічного сюжету про створення світу з яйця, а також доводить можливість його реставрації через зіставлення із відповідниками, збереженими у фольклорних репертуарах народів світу. Через дешифрування образної символіки О.Тиховська виходить на висновок про космогонію індивідуального світу людини;
- на фольклорному матеріалі Закарпаття досліджено міфологему дводушника як міфологічну образну парадигму реалізації архетипу колективної Тіні за трьома типами образотворення; виникнення варіантів міфологічних образів дослідниця пов'язує з природньою потребою суб'єкта текстотворення в сублімації страхів;
- змістова частина та упорядкована джерельна база мають прикладне значення і можуть прислужитися в освітніх, культурних та просвітницьких проектах для глибшого розуміння ментальних й етнопсихологічних характеристик українського народу.

***Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях і  
авторефераті***

Робота належним чином апробована. Її основні результати відображені в одноосібній монографії «Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект» (Ужгород, 2021, 512 с.), у 34-х публікаціях, із них: 20 наукових статей у фахових виданнях України з філологічних наук (у тому числі 10 статей у виданнях, які включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus), 4 статті в закордонних виданнях та 10 – в інших виданнях та матеріалах конференцій (у тому числі 3 статті у виданнях України, які включені до міжнародної наукометричної бази



Index Copernicus). Теоретичні положення та висновки роботи оприлюднено на багаточисельних міжнародних, всеукраїнських наукових конференціях, симпозиумах упродовж 2010-2020 років.

Автореферат відповідає змісту дисертації та відображає її основні наукові положення і висновки у стислій формі.

### ***Структура і зміст дисертації***

Дисертаційна робота складається з анотації (українською і англійською мовами), вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (533 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 534 сторінки, з них 460 сторінок основного тексту.

Розділи роботи («Методологія, історіографія та джерела дослідження», «Психоаналітичне підґрунтя космогонічних, етіологічних і теологічних міфів українців у контексті світової міфології», «Етнопсихологічна специфіка магічних ритуалів та замовлянь у фольклорі Закарпаття» «Етнопсихологічне підґрунтя уявлень про душу та дводушників в українській міфології Закарпаття»), кожен із яких зорієнтований на розкриття тих чи інших граней заявленої мети відповідно до визначених завдань, детальні за змістом і багаті на ілюстративний матеріал, який деталізується додатками. Висновки є ґрунтовними, аргументованими, виваженими, оригінальними.

Автореферат дисертації розкриває основні її положення, є ідентичним за структурою та змістом дисертації. Текст автореферату в повному обсязі відповідає змісту та основним положенням дисертаційної роботи.

### ***Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації***

Приймаючи основні концептуальні засади дисертаційної праці, віддаючи належне скрупульозності аналітики грандіозного масиву фольклорних зразків, поділяючи вибір авторкою методології дослідження фольклорного контенту, зважаючи на достатню апробацію положень дисертаційного дослідження на

численних наукових платформах, оприлюднення в серйозних наукових виданнях, усе ж є певні запитання та полемічні аспекти, що потребують відповідей та коментарів авторки дисертаційної праці.

1. Архетипи є апріорними найзагальнішими схемами уявлень, що містяться у колективному несвідомому і поєднують колективне та індивідуальне, інтерсуб'єктивне та суб'єктивне, загальнолюдське та етнічне, соціальне та культурне, набуте та спадкоємне, реальне та ідеальне у творчому процесі. Пані Оксано, поясніть, як корелює запропонована вами терміносполука «архетипна семантика» та «етнічний архетип/етноархетип» з юнгіанським трактуванням архетипу як першообразу колективного несвідомого?

2. Яка, на Вашу думку, питома вага часток «локальне» – «регіональне» – «загальнонаціональне» у концептуальному вираженні міфологічних образів фольклору з теренів Закарпаття?

3. Додаткового роз'яснення потребує ваше розуміння художньої категорії «образ», зокрема в контексті окреслення вами образної парадигми на с. 470, де згадуються, приміром, перехрестя, солома, молоко.

4. На нашу думку, у дисертації можна було провести ширші типологічні паралелі між міфологічними образами, відомими у фольклорі українців Закарпаття, та подібними до них персонажами в словацькій (пікулик, водник, чорнокнижник) та угорській міфології, а також порівняти семантику образів-символів.

5. Більшість магічних ритуалів пов'язані з жертвоприношеннями. Можливо, про ритуал жертвопринесення треба було сказати більше, виявити його специфіку у народних віруваннях Закарпаття.

6. Зауваження викликає некоректне оформлення рукопису дисертації. Зокрема, чинними вимогами передбачено наскрізне оформлення покликань у тексті, у дисертації ж покликання подаються посторінково.

Однак наші зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, а радше накреслюють перспективи майбутніх студій.



*Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам*

Відтак, вважаю, що до захисту подане ґрунтовне, завершене, самостійне дослідження актуальної теми, яке виконане на високому науково-методологічному рівні. З упевненістю можна стверджувати, що дисертація «Міфологічні образи та магічні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект», подана на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика, за новизною і практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірністю і повнотою викладу в опублікованих працях відповідає спеціальності 10.01.07 – фольклористика, профілю спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13, вимогам, які встановлені у пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016), а також вимогам МОН України щодо докторських дисертацій, а її авторка, Оксана Михайлівна Тиховська, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика.

**Офіційний опонент –**

доктор філологічних наук, професор  
професор кафедри фольклористики  
Інституту філології Київського  
національного університету  
імені Тараса Шевченка

Олена Івановська

Підпис засід. ауд.  
Роль: СЕКРЕТАР НДЧ  
К. Р. УЛЬЯНА Н. В.  
26.04.2021р.

